

Jędrzej Paszkiewicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
paszje@wp.pl

Polityczne aspekty sporu o status Macedońskiej Cerkwi Prawosławnej (MCP) (1991–2014)*

ABSTRACT: Paszkiewicz Jędrzej, *Polityczne aspekty sporu o status Macedońskiej Cerkwi Prawosławnej (MCP) (1991–2014)* (Political Aspects of the Dispute over the Macedonian Orthodox Church [MOC] [1991–2014]). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 10. Poznań 2016. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, pp. 227–241. ISSN 2084-3011.

The dispute about the autocephaly of the Macedonian Orthodox Church (MOC), one of the questions within the discourse on the Macedonian national identity since 1967, gained new significance after 1991, as a consequence of the political emancipation of the Republic of Macedonia (RM). This issue is strongly associated with other concerns, such as the country's internal integration and the struggle to strengthen its sovereignty. In order to support the MOC the authorities attempt to rally the ethnic Macedonians around the idea of national independence and diminish the influences of other Orthodox Churches on the followers of this denomination in RM. Year 2002 saw the failure of the religious consultation and an imminent schism within MOC. It prompted the authorities to act as a guarantor of the undivided jurisdiction of the MOC over the country's entire territory. This course of action resulted in worsening of the relations with the neighboring Orthodox Christian countries, since the governments cooperate with their respective Churches to contest the independence of MOC. Moreover, since 2002 the issue of MOC's status is frequently presented within the context of accusations against the RM's authorities of breaching the civil and religious rights.

KEYWORDS: autocephaly; Republic of Macedonia; Orthodox Church; Serbia; ecumenical patriarchate; Archbishopric of Ohrid

Macedońska Cerkiew Prawosławna (MCP), obejmująca swoim zasięgiem terytorium dzisiejszej Republiki Macedonii (RM), charakteryzuje się złożoną sytuacją prawną¹. Na jej strukturę składa się siedem diecezji na

---

*Opisywane w artykule wydarzenia dotyczące 2014 roku, obejmują okres od stycznia do końca sierpnia, gdy tekst został złożony do druku.

¹Oficjalna nazwa MCP, nieuznawanej przez kanoniczne Cerkwie prawosławne, ale posiadającej status legalnego Kościoła w RM, brzmi: Macedoński Kościół Prawosławny –

terenie RM i trzy diecezje obejmujące Australię i Nową Zelandię, Europę oraz Amerykę Północną (Трајановски 2008: 265–283). Odrębna organizacja kościelna w Macedonii zaczęła powstawać po II wojnie światowej w powiązaniu z Socjalistyczną Republiką Macedonii (SRM), funkcjonującą w ramach komunistycznej federacji jugosłowiańskiej (1944–1991). Wyodrębniono ją spod jurysdykcji Serbskiej Cerkwi Prawosławnej (SCP), sprawowanej od 1913 roku, kiedy to część historycznej Macedonii została przyłączona do Królestwa Serbii (*Устав Српске православне цркве* 1957; Ilievski 1973: 54–63). W 1959 roku, pod presją władz jugosłowiańskich, patriarcha i Święty Synod SCP zaakceptowali stworzenie autonomicznej MCP, którą uznano za odnowione arcybiskupstwo ochrydzkie (1019–1767). Duchowieństwo macedońskie było wspierane przez władze socjalistycznej republiki, które uznawały, że emancypacja spod kontroli SCP będzie sprzyjać osłabieniu serbskiego wpływu na sprawy macedońskie i umocni tożsamość narodową etnicznych Macedończyków (Димевски 1989: 10, 31). Kontrowersje wokół MCP zaostrzyły się w 1967 roku w następstwie jednostronnego proklamowania przez nią niezależności od serbskiej „Cerkwi-Matki”. Strona serbska nie zaakceptowała tego aktu, a jej stanowisko podzielają wszystkie lokalne kanoniczne Cerkwie. nierozwiązany spór stoi na drodze do uznania MCP za pełnoprawnego członka wspólnoty prawosławnej (Ilievski 1973: 106–128; Ilievski 2012: 142–143; Трајановски 2008: 251–254).

W dyskusji o statusie struktur kościelnych w Republice Macedonii pojawiają się argumenty natury religijnej, historycznej i politycznej. Znaczącym elementem sporu są próby podważenia przez stronę macedońską zasady obowiązującej w tradycji kanonicznej, zgodnie z którą warunkiem uznania niezależności jednostki kościelnej jest zgoda Kościoła macierzystego, z którego wyłania się ona jako samodzielna organizacja. Serbscy hierarchowie odrzucają możliwość korekty w zasadach przyznawania autokefalii, podkreślając, że decydujący głos w sprawie losów MCP powinien należeć do SCP (Горѓевски 2006). Kościół serbski krytykuje również utożsamianie narodowego charakteru „schizmatycznej” (jak bywa

---

Arcybiskupstwo Ochrydzkie (*Македонска Православна Црква – Охридска Архиепископија; МПЦ–ОА*). Od 2002 roku na terenie RM działa Prawosławne Arcybiskupstwo Ochrydzkie (*Православна Охридска Архиепископија*), które pozostaje w jurysdykcji SCP (o statusie autonomicznym). Władze RM odmawiają jednak jego rejestracji.

określana) Cerkwi macedońskiej z tradycją arcybiskupstwa ochrydzkiego – autonomicznego Kościoła prawosławnego, założonego na początku XI wieku i zlikwidowanego przez Turcję osmańską w 1767 roku. W ujęciu duchowieństwa i historyków macedońskich, lokalna Cerkiew została „odtworzona” właśnie na fundamencie arcybiskupstwa ochrydzkiego, który podlegał patriarsze konstantynopolikańskiemu, a nie patriarchatowi serbskiemu. Jako kontynuatorka tej tradycji MCP nie potrzebuje – według nich – serbskiej akceptacji dla swoich emancypacyjnych aspiracji (Димевски 1989: 988). Tymczasem z serbskiego punktu widzenia, Cerkiew macedońska bezpodstawnie przywłaszczyła sobie dziedzictwo arcybiskupstwa ochrydzkiego, które istniało w czasach, gdy nie było jeszcze mowy o istnieniu Macedończyków jako odrębnej grupy etnicznej. W serbskiej literaturze przedmiotu działalność byłego arcybiskupstwa najczęściej interpretuje się w kontekście kształtowania się tożsamości kulturowo-religijnej mieszkańców regionu, zwłaszcza w okresie średniowiecza, gdy rozwijały się państwowości serbska i bułgarska (Пилиповић 2008; Perica 2002: 46).

W analizie kontrowersji na temat statusu MCP należy zwrócić uwagę na ważny dla ich ewolucji aspekt polityczny, który trzeba rozpatrywać przy uwzględnieniu kilku czynników wzajemnie na siebie wpływających. Nabral on znaczenia w latach 90. XX wieku, w następstwie rozpadu socjalistycznej Jugosławii i wyodrębnienia autonomicznych państw. Dyskutowane wówczas kwestie religijne zostały silnie powiązane z zagadnieniem identyfikacji narodowej i państwowej na Bałkanach (Naumow 1999: 56–57; Ilievski 2012: 144–145). W Republice Macedonii kwestia religijna, odnosząca się do działalności MCP, zaistniała w przestrzeni publicznej jako element ogólniejszego dyskursu o tożsamości narodu oraz państwa macedońskiego rozwijanego przez polityków, hierarchów, naukowców i media. Ważnym elementem tej dyskusji są rozważania na temat stanu przestrzegania przez władze RM praw wyznaniowych prawosławnej mniejszości serbskiej, szacowanej na blisko 36 tys. osób (niespełna 1,78% ludności w państwie) (Државен завод за статистика 2014: 56). Serbowie nie akceptują hegemonii MCP, choć przez władze macedońskie jest ona traktowana jako jedyny legalny Kościół ortodoksyjny działający na terytorium RM. Brak porozumienia w kwestii religijnej w RM odnosi się również do skomplikowanych relacji międzypaństwowych. Grecja neguje prawo postjugosłowiańskiej republiki, a w ślad za tym również i MCP,

do używania nazewnictwa związanego z Macedonią. Stosunki z Serbią są utrudnione z uwagi na nierozwiązany problem zwrotu własności cerkiewnej, znacjonalizowanej w okresie komunistycznym i serbskie roszczenia wobec kilkuset świątyń z okresu średniowiecznej dynastii Nemanjiciów, znajdujących się na terenie RM (Cepreganov, Angelovska-Panova, Zajkovski 2014: 427, 432).

Sprawa autokefalii Cerkwi macedońskiej stanowi ważki element polityki wszystkich rządów macedońskich po 1991 roku. Dla elit rządzących MCP jest kwintesencją tożsamości narodu, odpowiedzią na trudne pytania o autoidentyfikację etnicznych Macedończyków, współuczestniczy w umacnianiu ich odrębności w sensie religijnym, symbolicznym oraz instytucjonalnym. Podobnie swoją rolę i znaczenie postrzegają hierarchowie MCP. W oświadczeniu Świętego Synodu MCP wydanym w połowie 1994 roku napisano, że u podstaw dążeń do uzyskania autokefalicznego statusu lokalnego Kościoła prawosławnego stały interes narodu i państwa macedońskiego. Cerkiewni dostojnicy podkreślili wówczas konieczność ochrony Kościoła przed wpływami zewnętrznymi i zagrożeniem ze strony wrogów narodu macedońskiego. Stojący na czele Cerkwi arcybiskup Ochrydy Michail (Metodij Gogov; 1993–1999) stwierdził, że warunkiem współpracy między MCP a sąsiednimi Cerkwiami grecką, serbską i bułgarską będzie ich bezwarunkowa akceptacja dla odrębności struktur kościelnych w RM, odwołujących się do tradycji autokefalicznego arcybiskupstwa ochrydzkiego. Jak podkreślał Mihail, „Macedończycy to starożytny naród, a my jesteśmy starożytnym Kościołem. Nie stworzyliśmy Kościoła, tylko odnowiliśmy nielegalnie zniesione arcybiskupstwo ochrydzkie” (Georgievska 1994).

Od czasu proklamowania niezależnej RM w 1991 roku rozwija się współpraca między hierarchią MCP a władzami państwowymi. W 1991 roku nazwa MCP jako jedynej instytucji religijnej została wymieniona w artykule 19. Konstytucji RM, dotyczącym gwarancji wolności wyznania. W ustawie zasadniczej wszystkim grupom wyznaniowym zagwarantowano równość wobec prawa, a obywatelom zapewniono „swobodne i publiczne wyrażanie wiary, indywidualnie albo wspólnie” (Jackowicz 1999: 24; Wojnicki 2009: 20). Umieszczenie MCP przed formułą „inne wspólnoty wyznaniowe oraz grupy religijne” dało jednak asumpt do oskarżeń, że ustawodawca wyróżnił lokalny Kościół prawosławny na tle

innych instytucji religijnych w państwie. Zapis wspomnianego artykułu został zmieniony 16 listopada 2001 roku. W przyjętej wówczas przez parlament siódmej poprawce, wypracowanej w ramach implementacji Porozumienia Ramowego z Ochrydy, obok MCP umieszczono Islamską Wspólnotę Religijną, Kościół katolicki, Kościół Ewangelicko-Methodystyczny, Wspólnotę Żydowską i inne wspólnoty oraz grupy wyznaniowe (Трајанов 2007: 19). W opinii serbskiej, władze macedońskie uznały w ten sposób wszystkich wyznawców prawosławia w Republice, bez względu na ich przynależność narodową, za członków „rozłamowego” Kościoła (Антић 2013: 88–89).

Współdział MCP w sprawach społeczno-politycznych RM utwierdził się w latach 1998–2002, gdy władzę przejęła konserwatywna partia VMRO–DPMNE (Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство). Miejscowe duchowieństwo wspierało kandydatów tego ugrupowania w trakcie kampanii wyborczej, podkreślając, że w pełni realizuje ono postulat obrony macedońskiego interesu narodowego. Rząd zapowiedział wprowadzenie nauki religii do szkół, służby duchownej do armii, zmiany prawne w celu zapewnienia większej obecności MCP w sferze publicznej. Jak przekonywał ówczesny przewodniczący rządowej Komisji ds. kontaktów ze wspólnotami wyznaniowymi Djordji Naumov, MCP odgrywała zasadniczą rolę w procesie utwierdzania tożsamości narodowej obywateli. Polityk podkreślał, że Cerkiew macedońska w odróżnieniu od innych wspólnot religijnych ma swoją siedzibę w Republice Macedonii, co sprawia, że w największym stopniu zależy jej na obronie państwa przed naciskami zewnętrznymi (Bajić 2000).

Premier Ljubčo Georgievski (1998–2003) otwarcie wspierał działania prowadzące do szybkiego wyjaśnienia kontrowersji wokół statusu MCP. W jednym z wywiadów prasowych podkreślał, że rządowe poparcie dla MCP na forum międzynarodowym było oczywiste ze względu na pomoc, jaką od swoich rządów czerpały także inne Cerkwie na Bałkanach. Premier zapewniał jednak, że decyzje hierarchów MCP pozostaną suwerenne i władze państwowe nie będą wywierać na nich nacisku (Bajić 2001). Bez wątplenia zagadnienie statusu Cerkwi macedońskiej zostało wówczas wkalulowane w strategię polityczną rządu, zyskując na znaczeniu jako kwestia polityczna. W okresie 1999–2002 władze w Skopje starały się wpłynąć

na złagodzenie stanowiska Cerkwi macedońskiej w sprawie autokefalii. Stanowisko rządzących zmieniło się w 2002 roku, gdy hierarchowie MCP odrzucili umowę z SCP, wynegocjowaną 17 maja w Niszu. Władze stanęły wówczas po stronie interesów MCP jako jedynej organizacji kościelnej reprezentującej wyznawców prawosławia w RM.

Wcześniej, po rozmowie, którą Georgievski odbył w grudniu 1999 roku z patriarchą ekumenicznym w Stambule, uważał on, że należy poważnie rozważyć sens starań o autokefalię MCP (Bajić 1999). Premier obawiał się, że dotychczasowe działania strony macedońskiej nie były w stanie skruszyć serbskiego oporu, co więcej: utrwały jej izolację międzynarodową. Nie wykluczał, że, być może, lepszym rozwiązaniem byłby powrót do autonomii MCP akceptowanej przez SCP i ułożenie poprawnych stosunków z innymi Cerkwiami. Nie chcąc narażać się na krytykę ze strony hierarchii MCP, Georgievski nie negował zasadności starań o autokefalię, ale sugerował przyjęcie długofalowej formuły „najpierw autonomia, w dalszej perspektywie niezależność”. Za uzasadnione uznał również działania mające na celu utwierdzenie pozycji arcybiskupstwa ochrydzkiego, które zgodnie z tradycją powinno być – jego zdaniem – podległe patriarche konstantynopolikańskiemu (Bajić 2001).

Sprawa uznania Cerkwi macedońskiej była też przedmiotem rozmów prowadzonych w Stambule w połowie czerwca 2000 roku. Czterech spośród dziesięciu biskupów zasiadających w Świętym Synodzie MCP bezskutecznie starało się przekonać patriarchę ekumenicznego Bartłomieja I (sprawującego tę funkcję od 1991 roku) do poparcia ich w sporze z SCP. W ciągu tygodnia doszło do serii konsultacji, także z udziałem delegacji serbskiej. Strona macedońska była rozgoryczona decyzją Bartłomieja I, który przychylił się do stanowiska serbskiego. Zdaniem Macedończyków, patriarcha pozostawał pod dużym wpływem establishmentu religijnego i politycznego z Grecji, wrogo nastawionego wobec RM i jej Cerkwi narodowej (Bajić 2001). Przeświadczenie to umocniły doniesienia prasowe o przebiegu rozmów kulaarowych w Stambule. Koła związane z patriarchatem ekumenicznym naciskały, aby MCP przystąpiła na unieważnienie aktu o niezależności z 1967 roku i wprowadzenie czteroletniego okresu autonomii pod zwierzchnictwem serbskim. Zdaniem pomysłodawców, w czasie przejściowym strony sporu mogłyby wyjaśnić nieporozumienia i definitywnie rozwiązać „schizmę”. Hierarchowie macedońscy odrzucili

ten projekt, uznając, że jego celem było nasilenie obcych wpływów wśród lokalnego duchowieństwa (NN 2001).

Niewzruszone stanowisko patriarchatu ekumenicznego i SCP wobec kwestii autokefalizacji MCP wpłynęło na stonowanie polityki władz RM, które w 2001 roku wyciszyły działania na niwie dyplomatycznej. W ówczesnych komentarzach prasowych zwracano zresztą uwagę na pogłębiające się rozbieżności wśród hierarchów macedońskich, dotyczące dalszego postępowania wobec SCP (J.M.Í 2001). Nasilenie tych różnic koresponowało z komplikacjami politycznymi w państwie rozdieranym przez antagonizm macedońsko-albański, który postrzegano także w kategoriach sporu religijnego. W komentarzu jednego z poczytnych macedońskich dzienników wyrażono nawet opinię, że w obliczu konfrontacji z muzułmanami Cerkiew macedońska powinna zabiegać o wsparcie ze strony innych Kościołów, co będzie możliwe po porozumieniu się z SCP. Gdy jednak w pierwszej połowie 2000 roku gazety opublikowały list metropolity Stefana do patriarchy serbskiego Pawła, w którym ten proponował, aby rozmowy dwustronne rozpocząć od uzgodnienia sprawy oficjalnego nazewnictwa MCP, wywołało to gorący odzew w Macedonii (NN 2001). Jak informowała w kwietniu 2000 roku telewizja A1, pomysłowi negocjowania nazewnictwa Cerkwi ze stroną serbską sprzeciwiali się duchowni związani z diasporą macedońską. Biskupstwa amerykańsko-kanadyjskie i australijsko-nowozelandzkie miały grozić odejściem w razie wyłączenia z oficjalnej tytulatury Kościoła nazewnictwa uwzględniającego komponent narodowy (Bajić 2001). Sprawa ta dzieliła również hierarchów ze Świętego Synodu MCP. Zdaniem metropolity Bregalnicy Agatangela (Atanasa Stankovskiego; 2000–2006), zachowanie terminologii etnicznej w oficjalnej nazwie Kościoła było warunkiem *sine qua non* jego tożsamości i integralności. Metropolita oskarżał zwolenników korekty o koniunkturalizm i służenie obcym interesom. Mniej radykalni obrońcy dwuczęściowej nazwy Cerkwi argumentowali, że jej porzucenie osłabi pozycję negocjacyjną rządu macedońskiego w sporze o oficjalne nazewnictwo RM. Rzecznikiem kompromisu z SCP był natomiast metropolita Welesu Jovan (Zoran Vraniškovski; 2000–2002), który uważał, że Cerkiew macedońska powinna uszanować tradycyjną nomenklaturę z czasów średniowiecznego arcybiskupstwa ochrydzkiego, bez uwzględniania w niej nazewnictwa odnoszącego się do Macedonii. Jovan był zdania, że utożsamianie celów

Cerkwi macedońskiej z wartościami narodowymi było błędem, ponieważ naruszało tradycyjne wartości prawosławia. Proces etniczacji religii, rozwijający się przez stulecia w ramach wschodniego chrześcijaństwa, był dla niego oznaką „choroby, drażącej wspólnotę religijną, oddalającej ją od korzeni wiary” (Bajić 2000).

Biskup Welesu popierał również działania hierarchów otwartych na kompromis z SCP, Piotra (Karevskiego, metropolity Australii), Timoteja (Jovanovskiego, metropolity debarsko-kiczewskiego) i Naumy (Ilievskiego, metropolity Strumicy). Wymienieni hierarchowie weszli w skład delegacji MCP, która w maju 2002 roku wynegocjowała warunki dwustronnego porozumienia, mającego ukrócić „schizmę” (Jokšić 2002). Metropolita Stefan nie przyjął jednoznacznego stanowiska w sprawie rozmów z SCP, pamiętając o przewadze rzeczników niezależności w Świętym Synodzie MCP. Na metropolitę wpływały jednak władze, według których osiągnięcie kompromisu na gruncie religijnym sprzyjałoby przyspieszeniu uzgodnień międzynarodowych w sprawie oficjalnego nazewnictwa RM (Jokšić 2002).

W porozumieniu z 17 maja 2002 roku strony odwołały się do zasady autonomii struktur kościelnych z obszaru SRM, ustalonej w 1959 roku. Strona serbska uznała kanoniczność Świętego Synodu tzw. Macedońskiego Kościoła Autonomicznego, złożonego z biskupów diecezji pokrywających się z terytorium republiki. Powołanie zwierzchnika Świętego Synodu miało być każdorazowo potwierdzane przez patriarchę SCP lub jego przedstawiciela. Święty Synod Cerkwi autonomicznej mógł samodzielnie powoływać biskupów i wyjaśniać przypadki naruszeń prawa kanonicznego. Do tekstu porozumienia dołączono zapis o prawie SCP do sprawowania opieki duszpasterskiej nad ludnością serbską w Republice Macedonii i współpracy w zakresie opieki nad ludnością macedońską z terenów pod bezpośrednim zwierzchnictwem SCP. Nie wspomniano ani słowem o postanowieniach z 1967 roku, przyjmując serbskie stanowisko, że były one jednostronne i niekanoniczne. Za oficjalną nazwę struktur kościelnych w RM uznano arcybiskupstwo ochrydzkie, które zdaniem sygnatariuszy tekstu najlepiej odpowiadało tradycji religijnej i historycznej, postanowiono jednak zachować tytuł arcybiskupa Ochrydy i metropolity Skopje dla zwierzchnika Cerkwi.

Informacje o postanowieniach umowy z Niszu oburzyły zwolenników niezależności MCP. Sygnatariusze porozumienia znaleźli się w ogniu

krytyki ze strony metropolitów na czele z Agatangelem oraz metropolitą Pologa i Kumanova Cyrylem (Nikolą Popovskim; 1986–2013). Oskarżano ich o współuczestnictwo w planie zdestabilizowania państwa macedońskiego i służenie interesom serbskim oraz greckim (Bajić 2002). Spory w Świętym Synodzie MCP korespondowały ze wzburzeniem opinii publicznej. Biskupów – sygnatariuszy umowy – przywitano w Skopje gwizdami i obelgami. Protestujący oskarżali ich o zdradę interesów narodowych. Również metropolita Stefan opowiedział się przeciwko umowie, podkreślając, że przed podpisaniem jej warunki nie zostały przedstawione Świętemu Synodowi MCP. Na niewiele zdały się wezwania, które patriarcha serbski skierował do wszystkich członków Świętego Synodu, aby przyjęli wynegocjowane porozumienie i potwierdzili jedność kanoniczną MCP z SCP (Ѓорѓевски 2002b). Dnia 6 czerwca 2002 roku Święty Synod Cerkwi macedońskiej odrzucił umowę z Niszu, podkreślając, że duchowieństwo i wierni z MCP nie mogli zaakceptować podległości wobec SCP. W tych okolicznościach dokument został zakwestionowany także przez rząd macedoński (Ѓорѓевски 2002a; Bajić 2002).

Przeciwko odrzuceniu umowy zaprotestował tylko metropolita Jovan. Odpowiedział również na wezwanie patriarchy serbskiego, skierowane do wiernych MCP, aby opuścili struktury niekanonicznego Kościoła. Z punktu widzenia MCP działania biskupa Jovana niosły niebezpieczeństwo oddzielenia się jednego z największych biskupstw od „schizmatycznej” Cerkwi i naruszenia podstaw jej organizacji. „Lont został już podłączony, pozostaje tylko nacisnąć guzik”, pisał pod koniec czerwca 2002 roku jeden z macedońskich dzienników, komentując ówczesną sytuację (Ѓорѓевски 2002b). Zwracano uwagę, że Jovan mógł liczyć na wsparcie zarówno ze strony części niższego duchowieństwa, jak i wiernych. Spekulowano, że miał „ukrytych” sojuszników wśród niektórych hierarchów, którym nadal zależało na wygaszeniu sporu wokół kwestii autokefalii. Konflikt w MCP starała się wykorzystać SCP, która we wrześniu 2002 roku uznała Jovana za metropolitę sprawującego zwierzchnictwo kościelne na terenie całej Republiki Macedonii. Rok później SCP ogłosiła stworzenie alternatywnego wobec MCP kanonicznego prawosławnego arcybiskupstwa ochrydzkiego o statusie autonomicznym (PAO), odpowiadającego zapisom umowy w Niszu, kontestowanej przez stronę macedońską. Jovan stanął na czele Świętego Synodu PAO z tytułem egzarchy ochrydzkiego, a w maju 2005 roku

przyjął tytuł arcybiskupa ochrydzkiego i metropolity Skopje. Metropolita serbski Paweł wezwał również władze macedońskie, aby nie angażowały się w spór kościelny i zaprzestały – jak to określił – represjonowania wyznawców prawosławia lojalnych wobec „Cerkwi-Matki”. Wezwanie Pawła poparły nacjonalistyczne środowiska polityczne w Serbii, ale ówczesny rząd jugosłowiański nie przyjął w tej sprawie żadnego oficjalnego stanowiska (Кокаланов 2002; Zdravkovsky, Morrison 2014: 246).

Od połowy 2002 roku spór kościelny w RM w większym niż wcześniej stopniu zaangażował struktury państwa wokół zadania obrony integralności instytucjonalnej MCP. Najwyżsi politycy w państwie jednoznacznie poparli jej niezależność, uznając za jedyną legalną instytucję kościelną skupiającą wyznawców prawosławia w RM. W dniu odrzucenia przez Święty Synod Cerkwi macedońskiej porozumienia w Niszu prezydent Boris Trajkovski w wywiadzie dla tygodnika „Start” utożsamiał walkę o jej autokefalię z bojami o uznanie pełnej suwerenności państwowej Macedonii na forum międzynarodowym. W kolejnych latach władze i sądy odrzucały wnioski o prawną rejestrację arcybiskupstwa ochrydzkiego uznającego zwierzchnictwo SCP, argumentując, że w państwie istnieje już instytucja religijna, posługująca się nazwą o identycznym brzmieniu (Vučković 2011: 256; Cepreganov, Angelovska-Panova, Zajkovski 2014: 427).

W opinii władz RM, zwolennicy SCP zmierzają do sprowokowania waśni wśród wyznawców prawosławia. Z kolei zdaniem Jovana, państwo łamie prawa wyznaniowe tych obywateli, którzy chcą żyć w „jedności kanonicznej” z SCP (Јован 2004). W ich obronie stanęli również serbski patriarcha Paweł (1990–2009), hierarchowie Greckiej Cerkwi Prawosławnej i patriarcha moskiewski Aleksy II (1990–2008), który sprawę MCP porównywał do sporów toczonych w ramach Cerkwi rosyjskiej, a dotyczących „samozwańczych” Kościołów działających na Ukrainie (Русская Православная Церковь 2006). Co ciekawe, wyraźnego stanowiska w tej sprawie nie zajęła kanoniczna Cerkiew bułgarska, która od lat spiera się z MCP o narodową i historyczną interpretację spuścizny macedońskiej. Co prawda, większość bułgarskich hierarchów opowiada się przeciwko niezależności Kościoła macedońskiego, ale w 2002 roku przeważała wśród nich obawa, że eskalacja konfliktu wokół MCP mogła sprowokować zatargi religijne między wyznawcami prawosławia (Bojarovski 2002; Zdravkovsky, Morrison 2014: 246).

Kontrowersje wokół Jovana stanowią od 2002 roku nieodłączną część komentarzy prasowych na temat sporu o status MCP. Dla strony serbskiej warunkiem rozpoczęcia dalszych rozmów w kwestii autokefalii jest zaprzestanie represji, za jakie uważa się brak rejestracji PAO i kolejne sprawy karne przeciwko duchownym, którzy deklarują lojalność wobec SCP. Strona macedońska protestuje natomiast przeciwko uwzględnieniu sprawy Jovana i jego współpracowników w sporze, argumentując, że stoją oni na czele nielegalnego „parakościoła” zamieszanego w „rozliczne afery finansowe” (BETA 2008). Istotnie, od 2003 roku przed sądami wszystkich instancji RM toczą się sprawy przeciwko Jowanowi. W większości dotyczą oskarżeń o sprzeniewierzenie majątku kościelnego w czasach, gdy był on biskupem MCP, choć w lipcu 2004 roku sąd w Bitoli skazał go również na rok i 6 miesięcy więzienia za podżeganie do niezgody, nietolerancji i nienawiści na tle etniczno-religijnym. W uzasadnieniu tego wyroku napisano, że skazany opublikował tekst szkalujący dobre imię MCP, przyjął nielegalny z punktu widzenia prawa RM tytuł egzarchy PAO i prowadził niedozwoloną działalność religijną, uczestnicząc np. w święceniach podległych mu biskupów Joachima (Jovčevskiego) i Marka (Kimeva) (PIOA 2004). Z więzienia zwolniono go po 220 dniach, gdy Sąd Najwyższy RM unieważnił dwa spośród trzech zarzutów, stanowiących podstawę wyroku sądu pierwszej instancji (13 września 2005), jako niezgodne z konstytucją. W innej sprawie, z 2 lipca 2013 roku, sąd w Skopje skazał Jovana na 3 lata więzienia za malwersacje finansowe, których miał się dopuścić, wydając pieniądze zebrane na kupno działki dla PAO. Sąd nakazał wówczas konfiskatę całego majątku „nielegalnego” arcybiskupstwa. Obok Jovana na ławie oskarżonych zasiedli dwaj wyświęceni przez niego biskupi Marko i Dawid (Ninov) oraz czternaście innych osób – duchowni niższego szczebla i sympatycy Jovana (w tym matka, siostra i stryj arcybiskupa). Skazano ich na dwa lata więzienia w zawieszeniu na pięć lat (PIOA 2013; Djenović 2013).

Ciągnące się sprawy sądowe media relacjonują w powiązaniu z oskarżeniami, które padają pod adresem RM ze strony SCP, polityków w Serbii, organizacji pozarządowych (Amnesty International) oraz wśród społeczności międzynarodowej (Rada Europy). Zaangażowanie się władz w obronę jedności MCP skomplikowało sprawę jej autokefalii na tyle, że na forum międzynarodowym zaczyna ona funkcjonować w kontekście oskarżeń

o naruszenia praw człowieka (Council of Europe 2005: 249; Vukomanović 2008: 249; Vasić, Vasić 2014). Sprawy natury religijnej bez wątpienia psują również atmosferę wokół stosunków dwustronnych z Serbią. Co prawda, temat autokefalii MCP nie jest przedmiotem oficjalnych rozmów międzyrządowych, ale należy pamiętać, że w cieniu tej sprawy znajdują się delikatne politycznie kwestie, takie jak wspomniane już prawa wyznaniowe mniejszości serbskiej czy zagadnienie zwrotu własności cerkiewnej w RM (СПЦ 2012). Na podstawie uchwalonej w 1998 roku ustawy majątek cerkiewny, przejęty przez władze SRM po 2 sierpnia 1944 roku, ma trafić w ręce MCP, choć przed nacjonalizacją należał do SCP. Prawnicy ostrzegają, że realizacja ustawy faworyzującej interesy Cerkwi macedońskiej grozi wybuchem sporu własnościowego na skalę międzynarodową. SCP może zwrócić się do rządu serbskiego o pośrednictwo w egzekwowaniu jej praw albo skierować tę sprawę do rozpatrzenia przez trybunały międzynarodowe (Сепреганов, Ангеловска-Панова, Зайковски 2014: 432).

Pojawiające się co pewien czas spekulacje prasowe na temat rzekomej gotowości MCP do zaakceptowania nomenklatury związanej z arcybiskupstwem ochrydzkim bez uwzględnienia komponentu narodowego są dementowane przez hierarchów (Наумовски 2014). Bezdiskusyjne pozostają również stanowiska obu Cerkwi w kwestii podległości bądź niezależności instytucjonalnej i kanonicznej. Kontrowersje religijne zostały wpisane w bieżącą politykę wewnętrzną w RM i Serbii, obie strony korzystają ze wsparcia establishmentu politycznego macedońskiego lub serbskiego, ale w zasadzie ograniczają się do gestów obliczonych na utrzymanie sporu w przestrzeni medialnej (Vučković 2011: 256). Wydarzeniem tego rodzaju było oświadczenie Świętego Saboru SCP z końca sierpnia 2014 roku, o zamiarze osądzenia przed trybunałem kościelnym metropolity Skopje Stefana, oskarżonego o spowodowanie rozłamu w ramach Kościoła serbskiego. Przedstawiciele MCP odpowiedzieli, że decyzja strony serbskiej nie ma żadnego znaczenia kanonicznego i prawnego w związku z niezależnym – ich zdaniem – statusem struktur kościelnych w RM (СПЦ 2014; Г.И. 2014).

Literatura

- Bajić Ž., 1999, *Crkveno-državna diplomatija*, „Alternative Information Network” (22.12), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- Bajić Ž., 2000, *Zamke novog imena*, „Alternative Information Network” (22.06), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- Bajić Ž., 2001, *Igra imena*, „Alternative Information Network” (16.02), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- Bajić Ž., 2002, *Sinod na ozbiljnoj kusnji*, „Alternative Information Network” (4.06), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- BETA, 2008, *Vladika Jovan kamen spoticanja?*, „Novinska Agencija Beta” (8.01), <<http://mondo.rs>>, 17.07.2014.
- Bojarovski Z., 2002, *Macedonia: latest developments in Orthodox controversy*, „Religioscope” (24.07), <<http://www.religioscope.com>>, 17.07.2014.
- Cepreganov T., Angelovska-Panova M., Zajkovski D., 2014, *The Macedonian Orthodox Church, w: Eastern Christianity and politics in the twenty first century*, ed. L.N. Leustean, New York, s. 426–438.
- Cepreganov T., Shashko Ph., 2010, *The Macedonian Orthodox Church, w: Eastern Christianity and the Cold War. An Overview*, ed. L.N. Leustean, New York, s. 173–188.
- Council of Europe, 2005, *Documents, working papers*, vol. VII, Strasbourg.
- Djenović D., 2013, *Makedonija: osuđen Arhiepiskop SPC*, „Centar 9” (2.07), <<http://www.centar9.info>>, 17.07.2014.
- Georgievska V., 1994, *Pressure exerted by the Serbian Orthodox Church on the Macedonian Orthodox Church is not easing after all*, „Alternative Information Network” (13.09), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- Ilievski B., 2012, *The Macedonian-Serbian church conflict from 1945 to the present, w: Re-sakralisierung des öffentlichen Raums in Südosteuropa nach der Wende?*, Hrsg. A. Ivanisević, Frankfurt am Main, s. 133–147.
- Ilievski D., 1973, *The Macedonian Orthodox Church*, Skopje.
- Jackowicz J., 1999, *Konstytucja Macedonii*, Warszawa.
- Jokšić D., 2002, *Raskol u Makedonskoj pravoslavnoj crkvi*, „Alternative Information Network” (2.07.), <<http://www.aimpress.ch>>, 17.07.2014.
- Naumow A., 1999, *Współczesna rekonstrukcja macedońskiego procesu historycznego i literackiego*, w: *Przemiany w świadomości i kulturze duchowej narodów Jugosławii po 1991 roku*, red. J. Kornhauser, Kraków, s. 57–69.
- NN, 2001, *Преговорите меѓу МПЦ и СПЦ тапкаат во место*, „Вест” бр. 159, (18.01), <<http://star.vest.com.mk>>, 17.07.2014.
- NN, 2002, *Тројцата владини је бранат Нишката спогодба*, „Дневник” бр. 1850, (17.05), <<http://star.dnevnik.com.mk>>, 17.07.2014.
- NN, 2014, *Вартоломј: Ке дојдам во Македонија, откако ќе се реши спорот*, „Нова Македонија”, (28.06), <<http://www.novini.mk>>, 17.07.2014.
- Perica V., 2002, *Balkan idols: Religion and nationalism in Yugoslav states*, Oxford.

- Stawowy-Kawka I., 2005, *Religie i grupy wyznaniowe w Republice Macedonii*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” nr 13, s. 103–112.
- Wojnicki J., 2009, *System konstytucyjny Macedonii*, Warszawa.
- Vasić D., Vasić N., 2014, *Violation of human rights and religious freedom of Archbishop Jovan of Ohrid*, „International Journal of Economics and Law” no. 10, s. 138–144.
- Vučković Z., 2011, *Relacije macedońsko-serbskie w świetle sporu między Kościołami narodowymi*, w: *Macedoński dyskurs niepodległościowy*, red. I. Stawowy-Kawka, M. Kawka, Kraków, s. 251–259.
- Vukomanović M., 2008, *The Serbian Orthodox Church as a political actor in the aftermath of October 5th*, 2000, „Politics and Religion” no. 1, s. 237–267.
- Zdravkovsky A., Morrison K., 2014, *The Orthodox Churches of Macedonia and Montenegro. The Quest for autocephaly*, w: *Religion and politics in post-socialist central and southeastern Europe. Challenges since 1989*, ed. S. Ramet, New York, s. 240–263.
- Антић Ч. (ур.), 2013, *Извештај о политичким правима српског народа у региону*, Београд.
- Г.И., 2014, МПЦ: Одлуката на СПЦ нема важност во Македонија, „Инфо +” (27.08), <<http://vesti.mk>>, 17.07.2014.
- Ѓорѓевски Б., 2002а, Македонската црква ја отфрли нишката спогодба, „Дневник” бр. 1868, (07.06), <<http://star.dnevnik.com.mk>>, 17.07.2014.
- Ѓорѓевски Б., 2002б, Митрополите се оградиле од србоманот Јован, „Дневник” бр. 1883, (25.06), <<http://star.dnevnik.com.mk>>, 17.07.2014.
- Ѓорѓевски Б., 2006, Јован Белчовски: Самостојни држави имаат право на самостојни цркви, „Дневник” бр. 1866, (18.03), <<http://star.dnevnik.com.mk>>, 17.07.2014.
- Димевски С., 1989, *Историја на Македонската православна црква*, Скопје.
- Државен завод за статистика на Република Македонија, 2014, *Статистички годишник на Република Македонија*, <<http://www.stat.gov.mk>>, 17.07.2014.
- Ј.М.Ѓ., 2001, Владичите ќе ги вкрстат мислењата за двојното име на Црквата, „Вест” бр. 188, (21.02), <<http://star.vest.com.mk>>, 17.07.2014.
- Јован, 2004, *Поштовање канона и традиције – на делу, а не на речима*, „Политика” (17.02), s. А6.
- Кокаланов С., 2002, *Најавен црковен пуч. Расколникот Јован сака да стане српски егзарх во Македонија*, „Дневник” бр. 1957, (23.09), <<http://star.dnevnik.com.mk>>, 17.07.2014.
- Наумовски Г., 2014, *Дали е разумен компромисот МПЦ да се откаже од македонското име?*, „Вести” (12.02), <<http://vesti.mk>>, 17.07.2014.
- Пилиповић Р., 2008, *Македонско црквено питање*, „Православље новине Српске патријаршије” бр. 1002, <<http://pravoslavlje.spc.rs>>, 17.07.2014.
- ПОА – Православна охридска архиепископија, 2004, *Започна црковно – судскиот процес против членовите на расколничкиот синод на МПЦ*, 16.07, <<http://www.poa-info.org/vesti/2004/07/20040716.html>>, 27.11.2014.

- ПОА – Православна охридска архиепископија, 2013, *Архиепископот охридски Јован – две години во затвор*, (12.12), <<http://www.poa-info.org/vesti/2013/12/20131212.html>>, 27.11.2014.
- Русская Православная Церковь, 2006, *Православные иерархи Америки призвали освободить архиепископа Охридского Йована*, (21.12), <<http://www.patriarchia.ru/db/text/173249.html>>, 27.11.2014.
- СПЦ – Српска православна црква, 2012, *Православна Охридска Архиепископија тражи помоћ Председника Србије*, (14.08), <http://www.spc.rs/sr/rts_ohridska_arhiepiskopija_trazhi_pomosh_nikolitsha>, 27.11.2014.
- СПЦ – Српска православна црква, 2014, *Саопштење за јавност*, 26.08, <http://spc.rs/sr/saopshtenje_za_javnost_11>, 27.11.2014.
- Трајановски А., 2008, *Возобновување на Охридската архиепископија како Македонска Православна Црква и нејзиниот шемантизам*, Скопје.
- Трајанов Т. (ред.), 2007, *Устав на Република Македонија со амандманите на Уставот I–XXX*, Скопје.
- Устав Српске православне цркве. Друго издање Светог Аријерејског Синода*, Београд 1957, <<http://www.svetosavlje.org/biblioteka/zakoni/UstavSPC.htm>>, 29.11.2014.